

סיום

[מקור: 13:13]

ידוע בשם החפץ חיים שהמשיל את התקופה האחרונה לרכבת הצוברת תאוצה, וממהרת בדרכה, לפני שהיא מתקרבת לתחנה הסופית. משום כך, מאורעות תקופתנו רודפים אותנו במהירות הבזק, ותהליכים שהיו מתרחשים בעבר לאיטם ועל פני זמן רב, קורים עתה בחטף. מן השמים מסובבים את הגלגל מהר יותר ויותר, כדי להגיע בהקדם אל "התחנה הסופית", אל הגאולה הקרובה, כי ממהר ה' לעשות (שמושה של תורה עמ' קל"ז).

[מקור: 13:13]

המקום בתורה הרומז על תקופת מעבר זו הוא ספר דברים, שבאמצעותו דור המדבר נהפך לדור באי הארץ. ובמקביל, רמז יש בו לאותם דורות העומדים בסוף ימות עולם – בסוף ששת אלפי שנות העבודה, ומתקרבים לתחנה הסופית של הרכבת העולמית.

אכן בזכות ההתעסקות במסרי פרשיות ספר דברים, נזכה שיחיש ה' את גאולתנו, ונתנחם בכפלים – "נַחֲמוּ נַחֲמוּ" עמי יֹאמֶר אֱ-לֹהֵיכֶם. דַּבְּרוּ עַל לֵב יְרוּשָׁלַם וְקִרְאוּ אֵלֶיהָ כִּי מְלָאָה צָבָאָה כִּי נִרְצָה עֲוֹנָהּ כִּי לָקְחָה מִיַּד יְ-הוָה-כָּפָלִים בְּכָל חַטָּאתֶיהָ" (ישעיה מ' א' ב').

חאמר ב'

משנה תורה – משה מפי עצמו אמרו

חקירה

האברבנאל בהקדמתו לספר דברים פותח בחקירה יסודית במהות ספר דברים. וזה תמצית לשונו (בשינוי לשון וקצת ביאור):
יש לחקור: האם ספר משנה תורה נמסר בנבואה למשה, כיתר החומשים, ומשה רק מסר את הדברים שנאמרו לו. או שספר משנה

4. כפל הלשון "נחמו" מורה על החוזק והקיום של דבר, שהגיע אחרי העמל וההכנה הדרושה.

תורה הוא מדברי משה בעצמו – ממה שחידש וביאר מסברת ליבו, כדרך יודעי דעת ומביני מדע שיבארו כל דבר קשה, דברים שכיסה אותם עתיק יומין.

הפסוק 1234567

אכן בין אם נאמר כצד הראשון ובין אם נאמר כצד השני – תקשנה לנו קושיות חזקות:

הפסוק 1234567

הפסוק 1234567

הקושיות על הצד שספר דברים נאמר מפי הגבורה

אם נאמר כצד הראשון – שמשה אמר את הדברים מפי הגבורה – קשה:

א. הרי רוב הדברים בספר זה הם חזרה וביאור במצוות שנכתבו בספרים הקודמים, ומה תועלת יש בשינון הדברים? ואם ה' חזר על הדברים כדי להבהירם ולבארם, יוקשה מדוע מתחילה לא נתבארו הדברים?

הפסוק 1234567

ב. עוד יש לתמוה על הסגנון המיוחד של ספר זה: בשאר הספרים נאמר "וידבר ה' אל משה לאמר צו את בני ישראל", או "דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם מצוה פלונית" – הכל בלשון נסתר, דיבור בגוף שלישי. לעומת זאת בספר זה נכתבו הדברים כאדם המדבר בגוף ראשון, על דרך הכתובים: "ונפן ונסע המדברת...", "וויאמר ה' אלי לאמר..." (דברים ב' א'). שינוי זה מצביע על כך שמשה מעצמו אמר את הדברים – שאם לא כן היה ראוי שיאמר "וידבר ה' אל משה לאמר...", כנהוג בכל התורה כולה!

ג. ועוד יש להוכיח ממה שאמרו חז"ל (מגילה ל"א ע"ב) שקללות שבתורת כהנים מפי הגבורה נאמרו, וקללות שבמשנה תורה משה מפי עצמו אמרו – ומשמע שהם מדברי משה בעצמו ולא מפי הגבורה.

הקושיות על הצד שמשה מפי עצמו אמרו

מאידך גיסא, אם נאמר כצד השני, שספר משנה תורה הוא מדברי משה בעצמו, יוקשה:

א. מדוע ספר זה נקרא 'תורה', ומתייחס ליתר החומשים (בראשית – במדבר)? הרי לכאורה הם רק כדברי איש הרוח שאומר דברים מעצמו, ואין לדברים ערך וחשיבות כדברים הנאמרים מפי הגבורה?

ב. עוד: כיצד נוכל לומר שמשה אמר את דברי הספר הזה מדעת עצמו – הרי יש בספר הזה הרבה מצוות חדשות – וכיצד יתכן שחידש משה מדעתו תורה חדשה?

ג. עוד יש להקשות, שכבר אמרו חז"ל (סנהדרין צ"ט ע"א): האומר כל התורה מן השמים חוץ מפסוק אחד שאמרו משה מעצמו הוא בכלל

כי דבר ה' בזה. ואין ספק שחז"ל לא נתנו שיור לדבריהם – והתייחסו לכלל התורה מבראשית עד לעיני כל ישראל!

ד. עוד יש לתמוה: מבואר בגמרא (בבא בתרא ט"ו ע"א) "אמר לו ר"ש אפשר ספר תורה חסר אות אחת, וכתוב לקוח את ספר התורה הזה! אלא עד כאן הקב"ה אומר ומשה אומר וכותב, מכאן ואילך הקב"ה אומר ומשה כותב בדמעי". הרי מבואר, שהקב"ה הכתיב למשה את כל התורה, אף אותם פסוקים שמתארים את הסתלקותו של משה? נמצא ששתי הדרכים מוקשות – עד כאן תמצית דברי האברבנאל. מצאנו בראשונים שתי דרכים עיקריות ליישב את התמיהות הנזכרות.

אוצר החכמה

א. דברי משה בעצמו

קריאת

הרבה מפרשים אוחזים בצד השני של החקירה⁵ – שמשה אמר את הדברים מעצמו, וכדי ליישב את התמיהות דלעיל ביארו (כלי חמדה

5. נעתיק קצת מדברי המפרשים בענין:

הרמב"ן (פרק א' סוף פסוק א') בביאורו למלים "הואיל משה באר את התורה" כתב: "כי מעצמו ראה לעשות כן ולא צוהו השם בזה, מלשון 'הואיל נא ולין', ילו הואלנו ונשב, וכן רבים".

על דרך זה כותב האור החיים (שם א' א'): "אלהי מיעט הקודם, פירוש, לפי שאמר אשר דבר משה שהם דברי עצמו, שכל ספר תוכחות הם מוסר ממשע לעובר פי ה', ואמרו ז"ל: קללות שבמשנה תורה משה מפי עצמו אמר. אפילו מה שחזר ופירש מאמרי ה' הקודמין לא נצטווה עשות כן, אלא מעצמו חזר הדבר, וחש הכתוב לומר כי כדרך שאמר משה מפי עצמו דברים כאלה, כמו כן במאמרים הקודמין אמר משה מפי עצמו איזה דבר, לזה אמר אלה הדברים פ"י אלה לבד הם הדברים אשר דבר משה דברי עצמו, אבל כל הקודם בדי' חומשים לא אמר אפילו אות אחת מעצמו".

לפי דברי האור החיים והרמב"ן מובן מאוד מדוע בספר זה לא נאמרו הדברים בלשון נסתר – כיון שהקב"ה לא ציוה למשה לאמר את אותן דברים – אלא משה מעצמו אמר את הדברים ולימדם לבני ישראל – ובזה מתיחד ספר זה מיתר הספרים. מכל מקום מסביר הכלי חמדה (דברים ד' א', ב') שגם לדברי הרמב"ן יש לספר זה קדושת ספר תורה, כיון שמשע כתב את הדברים כפי שציוהו ה' – מלה במלה. וכ"כ הרשב"ש בסוף סימן כ"א בביאור דברי הרמב"ן. וכ"כ האברבנאל בהקדמתו וכך נראה מהמשנה ברורה ס"י תכח ס"ק י"ח.

אמנם עדיין יש לנו להבין את הדברים, שהרי מבואר לעיל שמרע"ה כתב ואמר הדברים מדעתו, ועל זה השאלה מדוע ספר זה קדוש כדי' חומשים, וא"כ מה התשובה שכתבו המפרשים שמשע כתב כפי שציוהו ה'! אכן, הדברים יתבארו בע"ה בהמשך (ד"ה האמצעי בין תשבע"פ ותשב"כ) שזה בעצמו החידוש של ספר דברים – שדברי משה עצמו נהפכו לדברי תורה.

על דרך המפרשים הנ"ל, שהדברים נאמרו וסודרו על ידי משה, כתב הראב"ן (סי' לד): שהטעם שבכל התורה אין דורשין סמוכין ובמשנה תורה דורשין סמוכין (שלמדים הלכות חדשות מזה שהפסוקים נכתבו זה ליד זה) – משום שכל התורה מפי הגבורה

דברים ד', א'-ב', והאברבנאל בהקדמתו) שלאחר שאמר משה, הסכים הקב"ה עמו והכתיב את הדברים שוב למשה, והוא ע"ה אמר אחריו אות באות, וכתבם על ספר כפי שנאמר לו. ובכן אין הבדל כלל בין ארבעת הספרים הראשונים למשנה תורה, וכל מעלות התורה יש לספר זה – כיון שכתיבתם היתה אות באות מפי הגבורה.

ואמנם, לפי שהכתיב ה' למשה את אותם דברים אשר הוא אמר מעצמו, על כן ספר זה סוגן בגוף ראשון – כדברי פרעה שנכתבו בתורה בלשונן "לא ידעתי את ה'..." וכדברי בלעם שסוגנו בגוף ראשון. ומה שאמרו חז"ל שאין לומר שפסוק אחד משה אמרו מעצמו, כוונתם לומר – שאין לומר שמשה כתב את הדברים מעצמו – מבלי שיאמר לו השם יתברך לכתוב, ואשר לכן דבר ה' בזה. עד כאן תוכן דברי הכלי חמדה.

אלה הדברים

על פי הנאמר נוכל לבאר את המלים הפותחות את ספר דברים – "אלה הדברים אשר דיבר משה" (דברים א' א'). כלל נקוט בידינו שהמלה "אלה" פוסלת את הראשונות, ונשאלת השאלה: וכי רק אלו הדברים אשר דבר משה – הרי משה כתב את כל התורה כולה?

שאלה זו שאלת הספרי היא, וז"ל: "וכי לא נתנבא משה אלא אלו בלבד והלא הוא כתב את כל התורה כולה שנאמר 'ויכתוב משה את התורה הזאת', מה ת"ל 'אלה הדברים'? מלמד שהיו דברי תוכחות שנאמר 'וישמען ישורון ויבעטו'."

הרי ביארו חז"ל שהמלה "אלה" איננה מתייחסת לכל תוכן ספר דברים, אלא רק לדברי התוכחה שבספר זה, שהם מתייחדים בכך שהם דברי תוכחה.

וכן נראה דעת רש"י (שם א' א') ע"ש, וכן כותב יונתן בן עוזיאל – "אלו פתגמי אוכחות די מליל משה עם כל ישראל..."

לעומת זאת, הרמב"ן (א' א') מפרש שהפסוק "אלה הדברים" – מתייחס למצוות המוזכרות בספר דברים, ולא רק לדברי התוכחה. ונראה לבאר לשיטתו (המובאת באריכות בהערה) – שהמלה "אלה" באה להבדיל ספר זה מיתר החומשים, שהם דברי הקב"ה, לעומת זאת

נאמרה, ואין מוקדם ומאוחר בתורה. מה שאין כן משנה תורה – שסידר משה רבינו ע"ה פרשה אחת פרשה, לא סידר אלא להדרש (וכ"כ בספר פענח רזא לבעה"ת). לעומת השיטה הנזכרת לעיל, דעת המלבי"ם (א' א') שאמנם משה אמר את הדברים דבר דבור על אופניו – כל דבר בעיתו ובזמנו, אכן בסוף הקב"ה צוה למשה לחזור על הדברים ולאמרם כפי שסידר לו הקב"ה, ואח"כ לכתבם כסדר.

ספר דברים הם דברי משה עצמו (וכמו שביאר כך להדיא האור החיים –
 הובאו דבריו בהערה 5).

אוצר החכמה
 אוצר החכמה

אוצר החכמה

ב. מפי הגבורה

לעומת הדעה הנ"ל, סוברים כמה מפרשים שהדברים הכתובים בספר
 הם מדברי הקב"ה ככל יתר הספרים.

בן משמעות דברי המהרש"א (ב"ב פ"ח ע"ב ד"ה בא וראה), וז"ל:
 "דהא ודאי כולו מפי הגבורה נאמרו".

על דרך זה כותב הר"ר משה דוד וואלי (שהיה מבית מדרשו של
 הרמח"ל) בתחילת פירושו לספר דברים: "ככל אשר צוה ה' אותו
 אליהם – להודיע נאמנה, שגם ספר הזה, כשאר הספרים, קיבלו משה
 מפי הגבורה, ולא דיבר לישראל אפילו דבר אחד מלבו ומדעתו... כי כשם
 שכל דבריו במקומות הנזכרים היו מפי הגבורה, כך הדברים האלה
 שדיבר אליהם בסוף ימיו **מפי הגבורה ממש**. כדי להוכיחם על מה
 שעבר, ולהזהירם על העתידות שיתקנו לא יהיו כאבותם – שמרו ועצבו
 את רוח קדשו".

וכן נראה דעת תוספות (מגילה ל"ב ע"ב ד"ה משה מפי עצמו):
 שהדברים נאמרו ברוח הקודש (ונראה כוונתו מפי הגבורה ממש ולא
 בבחינת רוח הקודש שהיא מתחת לדרגת נבואה).

אכן, כאמור, קשה על שיטות אלו – השאלות שנשאלו למעלה, שהרי
 מסגנון הספר ומדברי רבותינו מבואר שמשה מפי עצמו כתב את ספר
 דברים.

כדי לישב שיטה זו נציג בע"ה, שיטה שלישית – ממצעת בין השיטות
 האמורות לעיל.

ג. שיטה ממצעת

שיטת הגר"א

מובא בשם הגר"א: "ההבדל בין התורה הקדושה ובין משנה תורה,
 כי הארבעה ספרים הראשונים היו נשמעים מפי הקב"ה בעצמו דרך

6. מובא בספר אהל יעקב, שזה אשר השיב הגר"א על שאלת המגיד מדובנא ששאלו –
 החילוק בין משנה תורה לשאר ספרי התורה.

[1274567]

גרונו של משה. לא כן ספר דברים היו ישראל שומעים את דברי הספר הזה כאשר שמעו דברי הנביאים אשר אחר משה, אשר הקב"ה אמר אל הנביא היום וליום מחר הלך הנביא והשמיע התזון אל ישראל. ואם כן בעת אשר דיבר הנביא אל העם כבר היה נעתק ממנו הדבור האלקי, כן ספר דברים נשמע אל ישראל מפי משה רבינו בעצמו".

לפי שיטה זו, הממצעת בין שתי השיטות הנזכרות לעיל, אמנם כל דברי הספר הזה הם דברי נבואה ולא חידש משה מדעתו דבר, אכן מכל מקום הדברים מתייחסים למשה משום שבעת ששמעו אמר את הדברים כבר נעתק ממנו הדבור הנבואי, והדיבור יצא מפיו של משה.

שיטת המהר"ל

על דרך זה (אך בסגנון שונה) כותב המהר"ל (תפארת ישראל עמוד קלא – פרק ארבעים ושלושה):

"ראוי לך לדעת ההפרש שיש בין משנה תורה ובין שאר התורה. [אמרו חז"ל] במסכת מגילה (ל"א ע"ב) ...הללו [הקללות שבספר ויקרא] מפי הקדוש ברוך הוא נאמרו ובלשון רבים נאמרו, והללו [הקללות שנאמרו בספר דברים] משה מפי עצמו אמרם ובלשון יחיד ע"כ. ואין הכוונה הזה ח"ו שיאמר משה דבר מפי עצמו, אף אות אחת. רק ההפרש שיש בין המשנה התורה ובין שאר התורה כי התורה שנתן השם יתברך לישראל יש בה שתי בחינות, הבחינה האחת מצד השם יתברך אשר הוא נותן התורה, הבחינה השנית מצד ישראל המקבלים את התורה. ואם היה אחד נותן לחבירו דבר והם שווים במדרגה אין כאן רק בחינה אחת, כי שניהם שווים במעלה, אבל כאשר השם יתברך שהוא על הכל נתן התורה לישראל... אי אפשר שלא יהיה כאן בחינה מיוחדת מצד הנותן ובחינה אחרת מצד המקבל. ולפיכך התורה כולה חוץ ממשנה תורה שהוא החומש האחרון ראוי שימצא בה הבחינה מצד הנותן, כי המקבל מקבל בסוף כאשר גמר את גזרת דבריו ואז המקבל מקבל, ולפיכך נקרא משנה תורה כאילו היה דבר מיוחד שהוא מצד המקבל, ויש בחינה מצד המקבל דכתיב במשנה תורה (דברים א') 'הואל משה באר את התורה הזאת', כי המקבל הוא צריך יותר פירוש וביאור, וזהו ההפרש אשר יש בין התורה ובין משנה תורה.

"ולפיכך כל דבור שנאמר בתורה אף שמשנה היה מדבר אותו מכל מקום היה כאילו השם יתברך מדבר כל התורה, שכך גזר וכך צוה השם יתברך והיה השם יתברך נותן הדבור בפיו וכמו שכתבו בעשרה דברות (שמות י"ט) משה ידבר והא-להים יענו בקול, וכך היה בכל דבור יתברך

שם הדבור בפיו. אבל משנה תורה היה **מדבר משה מעצמו** כמו השליח כאשר **צוה לו המשלח**, וזה פירוש מה שאמרו חכמים קללות שבמשנה תורה משה מפי עצמו אמרם כלומר שלא היה השם יתברך נותן הדבור בפיו שלא היה משנה תורה רק לקבל את התורה, והקבלה הוא על ידי מי שקרוב אל המקבל, כי המקבל הוא עיקר במשנה תורה, לכך היה זה על ידי משה רבינו ע"ה שהוא קרוב אל המקבל.

"כלל הדבר, כי השם יתברך נתן התורה וישראל היו מקבלים אותה, והקבלה היא בסוף, וזהו משנה תורה שהיא בסוף. ולכך הדבור הוא כפי הראוי אל המקבל, כי המקבל הוא עיקר שם, דהיינו כי משנה תורה לאוסופי אתי לבאר יותר כאשר ראוי למקבל וזהו עיקר גדול, ובזה יתורץ כל החלופים והשינויים שהם בדברות אחרונות", עכ"ל.

נמצא, לשיטת המהר"ל, ספר דברים התייחד בזה שהוא נכתב באופן הקרוב למקבל. הדבר בא לידי ביטוי גם בתוכן הדברים, שבספר זה הדברים מבוארים, קרובים ומובנים יותר לשכל האנושי. כמו כן הבדל זה התבטא גם באופן מסירת הדברים – "משנה תורה היה מדבר משה מעצמו כמו השליח כאשר צוה לו המשלח", לעומת הספרים האחרים – "היה השם יתברך נותן הדבור בפיו [של משה]".

דברים אלו מקבילים לדברי הגר"א כנ"ל – שביאר שביתר הספרים הקב"ה היה נותן את הדיבור בפיו של משה רבינו, בבחינת "שכינה מדברת מתוך גרונו" (ראה זהר פנחס רל"ב ע"א, וילקוט ראובני סוף פי' יתרו, ובאלשיך על הפסוק 'פה אל פה'). לעומת זאת, ספר דברים – משה מפי עצמו אמרו, כלומר, לא שהדברים היו של משה עצמו, שבודאי היו הדברים של הקב"ה, אלא שהם נמסרו למשה, ומשה אמר את הדברים כשליח המוסר את הדברים כפי שהוא קיבלם.

סיכום

הרי למדנו ג' שיטות בענין ספר דברים: יש אומרים שהוא כולל דברי משה שאמרם בעצמו ומדעתו, ויש אומרים שגם ספר זה מכיל דברי ה' אל משה. וישנה שיטה שלישית האומרת שאמנם הדברים הם דברי הקב"ה שנאמרו בנבואה למשה, אבל אופן המסירה היתה שונה, שהדברים נאמרו לבני ישראל בדרגה היותר קרובה למקבל – ולא בבחינת "שכינה מדברת מתוך גרונו" כיתר דברי התורה.

לשיטות אלו (השיטה השלישית), מובן מדוע ספר דברים סוגן באופן שמשנה מדבר על עצמו בלשון ראשון - דבר זה מורה כי משה מעצמו מסר את הדברים, כדרך אמצעי המעביר את הדברים מהנותן אל המקבל. לאחר שעמדנו על שיטה זו נראה להוסיף ולומר שגם השיטות הסוברות שספר דברים הם דברי ה' ממש, מסכימות לבאר את שינוי הסגנון של ספר זה על פי מה שביארו הגר"א והמהר"ל, שספר זה לא ניתן ישירות מפי הקב"ה דרך גרונו של משה, אלא שמשנה מסר את הדברים מעצמו ממה ששמע מהקב"ה. ולפי זה מיושבות כל הקושיות שהקשינו על המפרשים הסוברים שמשנה תורה נאמרה מפי הגבורה.

מאתר החכמה

מאמר ג' / המשך

משנה תורה - שורש תשבע"פ

מאתר החכמה

תמיהות נוספות

מאתר החכמה

ברצוננו עתה, במאמר הנוכחי, לבאר את שורש ההבדל בין ספר משנה תורה ליתר ספרי החומש. נפתח תחילה בכמה שאלות על השיטות המובאות לעיל (במאמר הקודם, שביארו את החלוק בין ספר דברים ליתר הספרים):⁷

א. תחילה יש לשאול: הרי בספר דברים כתובים הרבה מצוות שלא הוזכרו ביתר הספרים, וממה נפשך, אם ה' צוה את משה לומר את הדברים לבני ישראל – מדוע כבש משה את נבואתו ארבעים שנה? ואם ה' לא צוה למשה לאומרם, התמיהה כפולה ומכופלת, מדוע אמנם לא נצטווה משה לומר את הדברים לבני ישראל? והלא סוף הדבר מוכיח על תחילתו שראויים הדברים וראויות המצוות להכתב בספר תורת ה', וא"כ מדוע נתייחדו מצוות אלו מיתר המצוות?

ב. וכן יש לשאול: מדוע דברים אלו נאמרו דוקא לבאי הארץ ולא ליוצאי מצרים, הרי בכל הדברים שנאמרו ביתר הספרים לדור המדבר,

7. השאלות דלעיל הן תמצית דברי הרדב"ז (בתשובה ח"ו סי' שני אלפים קמ"ג), בשאלותיו על שיטת הרמב"ן – הסובר שמשנה אמר הדברים מדעתו.

ישנן גם מצוות שמיטה ויובל השייכות רק לבאי הארץ, ומקומם בספר זה. ומאידך, בספר דברים מוזכרות כמה מצוות שכיחות ותדירות השנויות גם לדור המדבר – כגון 'ואכלת ושבעת וברכת' ומצות גירושין וכו'. ומדוע לא נצטווה משה לאומרים קודם לכן?

ג. ועוד יש לשאול לשיטת הרמב"ן וסיעתו, שסוברים שהדברים הם דברי משה בעצמו: אם הדברים האמורים בספר זה הם דברים הראויים להאמר על ידי הקב"ה – מדוע ה' בעצמו לא דיבר את הדברים. ואם אין הם דברים הראויים להאמר מפי הקב"ה – מדוע אכן ציוה ה' לצרף את אותם דברים ליתר החומשים?

הפתח להבנת הענין טמון בהבנת הבדלותו וחילוקו של ספר דברים מיתר הספרים. שהרי לכל השיטות בין לפי השיטה שהדברים הם מדברי משה עצמו, ובין לפי השיטה שהם מפי הגבורה – ספר דברים נאמר ונכתב בסגנון קרוב יותר לבחינת המקבל, והדבר טעון הסבר. אמנם טמון בזה יסוד עמוק, כמו שיתבאר לפנינו.

האמצעי בין תורה שבעל פה ותורה שבכתב

כותב המגלה עמוקות (אופן רמ"ו): "איתא בזוהר פרשת ויצא בארבע, רמז לתורה שבעל פה, וכה"א ויהי בארבעים שנה הואיל משה באר את התורה הזאת. וכוונת הזוהר – שענין משנה תורה היא סוד תורה שבעל פה, שקבלו ישראל לסוף מ' שנה. ושמה 'מ' שנה תורה' יוכיח – מ' שנה"⁸.

ה"אבני נזר" (נאות דשא דברים ב') מוסיף, שספר זה הוא בעצם הממוצע בין בחינת תורה שבכתב ותורה שבעל פה, ובזה הוא מבאר את משמעות שתי הפנים של ספר דברים – שמצד אחד הוא נאמר "מפי הגבורה" אך מצד שני הוא מדברי משה.

8. ומוסיף עוד ה"מגלה עמוקות" (שם): "ולדעתי זה הסוד ויהי יצחק בן ארבעים שנה בקחתו את רבקה. ראשי תיבות 'באר', לפי שיצחק הוא סוד תורה שבכתב, ורבקה היא סוד תורה שבעל פה, והוצרך להמתין מ' שנה ליקח, שכן מ' שנה המתינו ישראל לקבל תורה שבעל פה.

"יומזה הטעם מ' דורות ממש רבינו עד רבי שסידר משניות. לכן פתח משניות במ' מאימתי וסיים במ' בשלום.

"ובקש משה לכונוס לארץ ישראל, והוא יתקן משניות מה שיעשה רבי. ולכן פתח ואתחנן שהוא תקט"ו בגי' יצחק ורבקה, שהם סוד תורה שבכתב ובעל פה. לכן אמר אעברה נא ראשי תבות אתקן עתה בימי רבינו הקדוש. השיב הקב"ה: 'רב לד', שצריך להמתין זמן רב עד נתינת משניות. כמו שהוצרכו מ' יום לקבל התורה שבכתב כן צריך להמתין מ' שנה לקבל תורה שבעל פה."

וזה תוכן לשונו: בין כל שני דברים מחולקים יש ממוצע ביניהם, כמו שיש קוף שהוא ממוצע בין חי למדבר, ולכן בפרשת דברים, הסוף של התורה, הוא ממוצע בין ד' ספרים הראשונים של תורה שבכתב ותורה שבעל פה. מצד אחד משנה תורה "מפי עצמו אמרן" – ^{אוצר החכמה} כדרך תורה שבעל פה. אכן מצד שני היא כתובה מפי הקב"ה למשה כמו שאר התורה שבכתב, ולכן הוא ממוצע ביניהם. ע"כ.

עוד מוסיף ה"פרי צדיק" (ר"ח שבט סוף סימן ט'), שמשה רבינו זכה לבחינה מיוחדת של תורה שבעל פה, שהיא למעלה מבחינת תורה שבעל פה שהתגלתה אחר כך בכלל ישראל, ומכוח בחינה עליונה זו זכה משה לכתוב ספר דברים, וזה לשונו: "ספר אלה דברים שאמר בראש חודש שבט שבו שורש כל תורה שבעל פה. וזה שאמר אני נותן לך פתחון פה ומענה לשון יותר מכל באי עולם, שהתורה שבעל פה של משה רבינו ע"ה גבוה יותר מכל תורה שבעל פה, והוא ההלכה למשה מסיני שהמציא משה רבינו מפלפולו ונתן מתנה לישראל, הלכתא בלא טעמא. והטעמים והפלפול לא נגלה לשום חכם, רק מה שמכוין ברוח הקודש. וזה עסק חודש שבט לתקן על ידי אור תורה שבעל פה – כל פגם וקלקול הנחש".

מרפא לשון

הרי עמדנו, כפי ערכינו, על שורש ענינו של ספר דברים – שמיצג בחינה מיוחדת ובלעדית של תורה, בחינת תורה שבעל פה. אכן עדיין צריך עיון מדוע ספר זה נסדר דוקא בסוף התורה? תשובה⁹ לדבר נמצא בדברי חז"ל (מדרש רבה דברים פ"א א'): :

"אלה הדברים... אמר הקב"ה ראה לשונה של תורה מה חביבה שמרפאה את הלשון, מנין? שכן כתיב (משלי ט"ו) 'מרפא לשון עץ חיים', ואין עץ חיים אלא תורה, שנא' (שם ג') 'עץ חיים הוא למחזיקים בה'... הרי משה עד שלא זכה לתורה כתיב בו (שמות ד') 'לא איש דברים אנכי', כיון שזכה לתורה נתרפא לשונו והתחיל לדבר דברים, מנין? ממה שקרינו בענין 'אלה הדברים אשר דבר משה' " (מדרש רבה דברים פ"א א').

ובא על זה דברי ה"שפת אמת" (דברים שנת תרמ"א): "במדרש מרפא לשון עץ חיים, התורה מרפאת הלשון. ביאור הענין, כי ספר משנה תורה הזה הוא בחינת תורה שבעל פה. אשר דבר משה ראשי תיבות

9. האבני נזר נותן תשובה נוספת לדבר, כפי שנתבאר לעיל, כי ספר זה נמצא בנקודת המעבר בין תורה שבכתב לתורה שבעל פה, ולכן הוא נכתב בדרך ממוצע ביניהם.

אדם. כי הוא עיקר האדם, כמו שכתוב 'אדם אתם'. שעליו נאמר ויפת וכו' ויהי וכו' לנפש חיה – לרוח ממללא. שעל זה נברא אדם המדבר, כמו שכתוב עם זו יצרתי לי תהלתי יספרו – בחינת תורה שבעל פה להוציא מפיו מילין להעיד על הבורא יתברך". עכ"ל.

נמצאנו למדים, ש"מרפא לשון עץ חיים", כלומר, כשאדם מתייגע ^{אוצר החכמה} בתורת ה', הרי התורה שלמד "מרפא לשון" – היא מתקנת את כוח הדיבור שלו ומוציאה אותו מהצמצום, ועל ידי כך הוא יכול לעורר את שורש הרוח שנפח ה' בקרבו – ולהוציא דברי תורה חדשים.

וזה הטעם שספר דברים מסודר בסוף התורה, ללמדנו את היסוד הנ"ל, שלאחר שמשה רבינו זכה ליתר חלקי התורה שבכתב, רק אז זכה למסור את ספר דברים, ספר המורה על בחינת תורה שבעל פה, בחינת תורה היוצא לאחר שכוח הדיבור של האדם מתעלה ונהפך למציאות של תורה.

א"ת 1234567

א"ת 1234567

קול גדול שלא פסק

ה"שפת אמת" (שם) ממשיך ומבאר שאותה בחינה של תורה, שורשה, מהקול הגדול של הר סיני, וז"ל:

"וכן היה מתחלה על ידי קבלת התורה בהר סיני נתעורר אחר כך כוח הכלל ישראל. וזה שנאמר משזכה לתורה – אלה הדברים. בחינת הדיבור שנמשך אחר הקול, כמו שכתוב 'משה ידבר והאלקים יענו בקול', דיבר לא כתיב רק ידבר. והוא רמז על משנה תורה 'אלה הדברים' כמו משנה למלך. כי מדרגות רבות יש בתורה כמ"ש 'משה קיבל ומסרה ליהושע' וכו', נמצא משה רבינו ע"ה היה השני לשורש התורה מפי הקב"ה בעצמו..."¹⁰.

10. יסוד הדברים מופיע בספר הזוהר, וז"ל (זוהר חלק ג' דף רס"א ע"א): "יקול גדול ולא יסף דלא פסקי מבועי לעלמין. וכל אינון קולות תמן אשתכחו כד אתייהיבת אורייתא לישראל. וכלא נפקא מההוא קול פנימאה דכלא בגין דביה תליא מלתא. האי דאקרי משנה תורה משה מפי עצמו אמרן. והא אוקימנא מלה אמאי הכי אלא חכמה עלאה כללא דאורייתא אתקרי ומנה נפקא כלא בההוא קול פנימאה לבתר מתישבא כלא ואתאחד באתר דאקרי עץ החיים וביה תליא כלל ופרט תורה שבכתב ובעל פה והוא אקרי תורה בקדמיתא גבורה דלא פסק והשתא כלא כחדא".

מתבאר מתוך דברי הזוהר הנ"ל, שיש דמיון ויחס בין משנה תורה לתורה שבעל פה – התורה הנלמדת ומתחדשת בלב חכמי התורה בכל דור ודור, דשניהם הם מכח אותו קול גדול שנשמע בהר סיני ולא פסק עד עתה (ע"ע בזה בספר פרי צדיק ח"ב דף כ" ע"ב).

הרי מבואר, שבמעמד הר סיני נתגלו שתי בחינות של תורה: בחינת תורה שבכתב, כמ"ש "והאלקים יעננו בקול", ובחינת תורה שבעל פה, כמ"ש "משה ידבר" – המכוון כנגד ספר דברים שעתידי משה לדבר ולומר, בחינה הנקראת תורה שבעל פה ששורשה בסיני.

בערבות מואב

בחינה זו של תורה שבעל פה התחילה להתגלות בערבות מואב – כמאמר הפסוק (דברים א' ה') "בְּעֶבֶר הַיַּרְדֵּן בְּאֶרֶץ מוֹאָב הוֹאִיל מֹשֶׁה בָּאֵר אֶת הַתּוֹכָה הַזֹּאת לֵאמֹר", ובא על זה דברי הזוהר (זהר חדש פרשת חקת מאמר והורידו לאיש מנחה): "ודא הוא תורה שבעל פה, ואקרי באר, דכתיב הוֹאִיל מֹשֶׁה בָּאֵר. ואית בה שית סדרין. בג"כ שית דרגין יסתליק, מאן דיתעסק בה".

ענין זה התבאר עוד בדברי הנצי"ב, וזה תמצית לשונו (דברים א' ה', בשנוי קצת):

"הואיל משה באר את התורה הזאת: פירש רש"י בשבעים לשון... ברור שאין זה פשט המקרא אלא כוונה שניה ודרש... כי עיקר הביאור היה לישראל... ובספרי איתא (לגרסת הרמב"ם בהקדמתו לפירוש המשניות): 'באר את התורה הזאת, אמר להם (משה לישראל) הרי אני סמוך למיתה, מי ששמע פסוק אחד ושכחו יבא וישננו, מי ששמע הלכה אחת ושכחו יבא וישננה...'

"והביאור בזה, שמכבר לימד משה רבינו לישראל מקור ההלכות מקראי ודרשי דקראי להלכה, אלא שמא נשכח ממי הלכה אחת מקורה מתורה שבכתב או מי ששמע פרשה אחת פירושה ודקדוקא על תכליתה ושכח ויבא וישנן. וידוע, דפלפול התלמוד מיקרי שינון, שכיון שנשנה התורה בערבות מואב, כי לא לימד עדיין משה לישראל חקרי הלכות והדרשות עד שבאו לערבות מואב, החל משה לבאר את התורה הזאת, היינו גם המקרא ביאר איך לדקדק באותיות ולדרשן גם במקור הלכות והמשניות... שמתחלה ניתן זה הדרך ללמד לישראל בערבות מואב, וכאן החל להקים חובתו...".

נמצאנו למדים שבאותן ארבעים שנה שבני ישראל שהו במדבר הושלמה קבלת התורה. בתחילה הקב"ה נתן להם את התורה שבכתב. במשך הזמן בני ישראל למדו ושיננו את התורה שקיבלו מסיני. ובסוף הארבעים שנה משה רבינו גילה להם בחינת התורה שבעל פה, "הואיל

משה באר" – כדרך לימוד של תורה שבעל פה, המרחיב את היריעה ומבארה בהתאם לדרגת המקבלים.

אוצר החכמה

ישוב התמיהות

על פי היסוד הנ"ל מיושבות הקושיות שהקשינו לעיל – מדוע נאמרו כמה מצוות באופן סתום בארבעת החומשים ונתבארו בספר זה, ומדוע ישנן כמה מצוות שלא נאמרו כלל עד עתה, וכן מדוע דברי התוכחה נקבעו להאמר על ידי משה בעצמו ולא על ידי הקב"ה.

ביאור הדבר על פי דרכנו הוא, שהקב"ה בדוקא סתם ולא פירש פרשיות מסוימות, וכן נמנע מלצוות ציוויים מסוימים, כדי שיהיה מקום להוסיף ספר נוסף לתורתו הקדושה, וזאת כדי לחתום את התורה בבחינה המשתייכת לתורה שבעל פה – ומתוך כך התורה שבכתב שנתנה מפי עליין תתחבר לבחינת תורה שתתחדש ותתווסף אח"כ במשך הדורות, בבחינת תורה שבעל פה¹¹.

נמצא שבין לפי השיטה הסוברת שספר דברים הוא מדברי משה עצמו (מובא לעיל במאמר הקודש), ובין לשיטה שהוא מדברי הקב"ה שנאמרו על ידי משה (באופן יותר קרוב ומובן למקבלים) – לכל השיטות ספר זה הוא מקור ושורש לבחינת תורה שבעל פה. כלומר, כל אותם חידושי תורה שיחדשו חכמי הדורות, על פי דעתם וסברתם – גם הם מצטרפים ליתר החומשים שנמסרו בבחינת 'שכינה מדברת בתוך גרונו של משה' ממש.

על פי דרכנו נוכל להבין פן נוסף במה שלמדנו במאמר א', שספר דברים ניתן כהכנה לנחול את הארץ. והביאור הזה הוא, שבחינת תורה שבעל פה שאליה משתייכת ספר דברים היא חיבור האדם הטבעי לתורה העל טבעית. וזהו ענינה של ארץ ישראל – חיבור היישוב הטבעי עם ההנהגה הניסית, כמו שיתבאר באריכות במאמר הבא בע"ה. ובכך כהכנה לנחלת הארץ ניתן ספר דברים שהוא אותה בחינה.

11. ואפשר להוסיף ולומר, שכיון שמצינו שחז"ל הקדושים התקינו לישראל חגים חדשים ומצוות חדשות, כגון נטיי ועירוב לחד מ"ד, ועוד, ומאידך חז"ל הרחיבו לבאר מצוות התורה – גדרן ואופן קיומן, ע"כ כנגד זה באו בחומש זה גם מצוות חדשות לגמרי שלא נאמרו בספרים הקודמים, וגם הרחבת מצוות שכבר נאמרו, כנגד הרחבת התושבע"פ שנעשתה ע"י חז"ל שאף היא בשני פנים. ולענין דברי התוכחה למה באו דוקא ע"י מרע"ה דבר זה מורה על קליטת דברי תורה מצד המקבלים, כדרך תושבע"פ, כמו שיתבאר במקומו בפרשת כי תבוא.

לא כרת הקב"ה ברית אלא בשביל תורה שבעל פה

¹²³⁴⁵⁶⁷ "אמר רבי יוחנן, לא כרת הקדוש ברוך הוא ברית עם ישראל אלא בשביל דברים שבעל פה, שנאמר 'כי על פי הדברים האלה כרתי אתך ברית ואת ישראל' " (גיטין ס' ע"ב).

ובאו על זה דברי המהר"ל (נחדושי אגדות חלק שני עמוד קכ"ג – מסכת גיטין): "וביאור זה, כי התורה היא ברית בין הקדוש ברוך הוא [ובין ישראל], כאשר ישראל יש להם התורה שהיא מאת ה' וגזירותיו אשר גזר השם יתברך על האדם, וזהו בעצמו החיבור בין הקדוש ברוך הוא ובין ישראל המקבלים גזירותיו. והחבור הזה שיש לישראל בתורה אינו רק על ידי דברים שבעל פה, שעל ידי תורה שבעל פה אנו מבינים אמיתית התורה, ואז יש לו אל האדם חבור אל התורה, והתורה חבור בין הקדוש ברוך הוא ובין ישראל. אבל אם לא היתה התורה שבעל פה, לא היה אל האדם חבור אל התורה כאשר התורה נבדלת מאתו ואין אנו יודעים פירושה.

"ועוד כי התורה שבעל פה היא אצל המקבל שאינה בכתב, ולכך על ידי התורה שבעל פה שהיא אצל המקבל כרת הקדוש ברוך הוא הברית, ועל ידי הברית הוא החבור, שכל ברית הוא חבור שנים ביחד, וזה כי על פי הדברים האלה כרתי ברית".

למדנו, איפוא, שספר דברים החותם את כל חמשה חומשי תורה – מחזק את הברית שבין כביכול הקדוש ברוך הוא לבין כלל ישראל, הברית שנכרתה אך ורק בשביל הבחינה של תורה שבעל פה – "על פי הדברים" – "אלה הדברים".

סיום

ה"שפת אמת" מסביר מדוע ספר דברים ניתן בסוף ארבעים שנות טלטולי המדבר, בניגוד ליתר חלקי התורה שניתנו בעיקר בצאת ישראל ממצרים. דבר זה מורה על בחינת המסירות והיגיעה שיש להשקיע כדי לזכות לתורה שבעל פה, וז"ל (שפת אמת סיום דבריו המובאים לעיל – דברים תרמ"א):

"ותורה שבעל פה צריך יגיעות יותר מתורה שבכתב, כמו שכתוב במדרש תנחומא נח. וכן ראינו כי קודם קבלת התורה היה

אוצר החכמה

ענין יציאת מצרים, וקודם תורה שבעל פה הנ"ל הוצרכו כמה מלחמות וכל המסעות שנסעו במדבר, כמ"ש אחרי הכותו וכו', שאחרי זה זכו לבחינת תורה שבעל פה הנ"ל.

דברים אלו הם לימוד לקח לדורות, שברית תורה שבעל פה נשמרת ומתקיימת רק על ידי המתת מערכת החיות והקרבתה למערכת התורה, כמו שאמרו חז"ל (תנחומא נח פרק ג'): "וכתיב 'ולא תמצא בארץ החיים' (שם כ"ח) ומאי לא תמצא בארץ החיים – וכי בארץ המתים תמצא? אלא שלא תמצא תורה שבעל פה אצל מי שיבקש עונג העולם תאוה וכבוד וגדולה בעולם הזה אלא במי שממית עצמו עליה, שנאמר 'זאת התורה אדם כי ימות באהל' (במדבר י"ט). וכך דרכה של תורה "פת במלח תאכל ומים במשורה תשתה ועל הארץ תישן וחיי צער תחיה ובתורה אתה עמל". (טעם הדבר יתבאר באריכות בע"ה לקמן במאמר כ"ז, בסוף פרשת כי תבוא.)

ובכן ספר דברים הוא, מצד אחד, בעיקר ספר 'מוסר' (ע"פ רש"י דברים א' א', יתבאר עוד בסוף המאמר הבא), ספר שמלמד ומדריך כיצד להמית את הרצונות הבהמיים ולהאסר במאסר רצונו יתברך (מוסר מלשון אסור – גר"א תחילת משלי), ומצד שני הוא שורש תורה שבעל פה – התורה שנקנית על ידי בחינת "אדם כי ימות באוהל".

משה רבינו – האדם אשר "המית" עצמו באוהלה של תורה, ומסר את עצמו כליל לקיום ברית התורה – הוא זה אשר זכה שדברי עצמו נהפכו לתורה¹². וכן אמרו חז"ל (שמו"ר פמ"ז): "הה"ד 'טוב לי כי עניתי למען אלמד חוקיך', לטובתו של משה נתענה ק"ך יום. אמר הקב"ה **נצטערות**, חייד שאין אתה מפסיד. בלוחות הראשונות לא היה אלא עשרת הדברות ועכשיו שנצטערות ואני נותן לך מדרש הלכות ואגדות..." (הכוונה לבחינת פלפול ודרשות של תורה שבעל פה, שנמסר לאדם שנעשה חפצא של תורה).

12. כמו שאמרו חז"ל (תנחומא שופטים פרק ה') "זה אחד משלשה דברים שמסר משה נפשו עליהן ונקראו על שמו, נתן נפשו על התורה שנאמר (שמות ל"ד) 'ויהי שם עם ה' ארבעים יום וארבעים לילה', ונקראת על שמו שנאמר (מלאכי ג') 'זכרו תורת משה עבדי'..." וביאורו, שעל ידי מסירות הנפש לתורה הוא בעצמו נהפך לבחינה של תורה.